

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו
הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א
מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

והתענג בדשן

"והתענג בדשן נפשכם, הטו אֶזְנְכֶם וּלְכוּ אֲלֵי, שְׁמְעוּ וּתְדַבְּרִי נִפְשְׁכֶם" (ישעיה נה ב)

גליון 23

מצות ספירת העומר בזמן הזה

טעמים לאמירת סדר קרבן העומר. זמן קרבן העומר
וספירת העומר. ספירת העומר בזמן הזה מהתורה או
מדרבנן. בירור דעת הרשב"א בזה. ברכת "שהחינו" בספירה.
נוסח "לשם יחוד" בספירה ובקידוש. הלימוד בפרקי אבות.

אימתי זה "ממחרת השבת"

א. נאמר בתורה (ויקרא כ): "וספרתם לכם ממחרת השבת, מיום הביאתכם את עמר התנופה, שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום, והקרבתם מנחה חדשה לה". הגמרא במסכת מנחות (סה ע"א) הביאה כמה ימים טובים שהנהיגו חכמי ישראל בתקופת בית המקדש השני, ומחמת מעלתם ושמתם, אסור להתענות או להספיד בהם. וחלק מהימים הטובים הללו, קבעו חז"ל אודות לויכוחים שהיו מצויים בזמנם לחכמי ישראל עם הצדוקים והבייתוסים הרשעים שהיו כופרים בתורה שבעל פה, ולפי הבנתם המוטעית והמשובשת, היו מסלפים את התורה שבכתב² ואחד הדברים המובאים שם, שקבעו חז"ל את כל הימים שמיום ח' בניסן עד סוף הפסח לימים טובים, בגלל שהיו הבייתוסים מבלבלים את העולם ואומרים: עצרת [חג השבועות] אחר השבת, כלומר תמיד יחול חג השבועות לאחר השבת ביום ראשון, ושיבוש זה הגיע להם, כי פירשו שמה שאמרה תורה "וספרתם לכם ממחרת השבת", היינו ממחרת "שבת בראשית", דהיינו כל שבת רגילה נקראת 'שבת בראשית', כי כמו שהשבת הראשונה בבריאת העולם, באה לאחר ששת ימי השבוע, כך לעולם ועד כל שבת באה לאחר ששת ימי

השבוע, לכן כל שבת נקראת "שבת בראשית", כי היא דומה לשבת הראשונה שהיתה בימי בראשית. ובהבנתם המסולפת, פירשו שלאחר השבת הראשונה שבתוך הפסח, מתחילים לספור את העומר. הוי אומר, שלא משנה מתי יחול יום טוב ראשון של פסח ביום שלישי בשבוע או ביום חמישי או כל יום אחר, תמיד מתחילים לספור את העומר מיום ראשון שבשבוע הבא. ולכן תמיד יסתיים יום החמישים ביום ראשון, נמצא שתמיד חג השבועות יחול ביום ראשון. אבל חז"ל הקדושים קיבלו איש מפי איש עד משה רבנו שקיבל מפי הקב"ה בהר סיני, שכוונת התורה "ממחרת השבת", היינו ממחרת יום טוב ראשון של פסח, כי בלשון התורה גם "יום טוב" נקרא 'שבת', ששובתים בו ממלאכה. וכמו שכותב הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ז ה"א): עומר זה מן השעורים היה בא, **ודבר זה הלכה ממש רבינו**, וכיצד היה נעשה? וכו' ואחר כך אומר להם אקצור? והם אומרים לו קצור... שלש פעמים על כל דבר ודבר. וכל כך למה? מפני אלו הטועים שיצאו מכלל ישראל בבית שני, שהם אומרים שזה שנאמר בתורה "ממחרת השבת" הוא שבת בראשית, ומפי השמועה למדו שאינה שבת אלא יום טוב. וכן ראו תמיד הנביאים והסנהדרין בכל דור ודור שהיו מניפים את העומר **בששה עשר בניסן, בין בחול בין בשבת**, והרי נאמר בתורה (ויקרא כג א): "והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת ויניפנו הפהן... ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה", ונאמר (יהושע ה א): "ולאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלי בעצם היום הזה", ואם תאמר שאותו הפסח בשבת אירע כמו שדימו הטיפשים, היאך תלה הכתוב היתר אכילתם לתבואה חדשה בדבר שאינו העיקר ולא הסיבה אלא מקרה קרה?! אלא מאחר שתלה הדבר ב"מחרת הפסח", הדבר ברור שמחרת הפסח היא העילה המתרת את התבואה החדשה, ואין משגיחים על אי זה יום הוא מימי השבוע. ע"כ.

כמבואר בטור ובבית יוסף (או"ח סימן א) בענין קריאת פרשת הקרבנות בתפילת שחרית, על פי הגמרא בתענית (כז ע"ב) ומגילה (לא ע"ב): אמר אברהם לפני הקב"ה, שמא יחסאו ישראל לפניך ותעשה להם כאנשי דור המבול? אמר לו, לאו. אמר לו במה אדע כי אירשנה? אמר לו "קחה לי עגלה משולשת", כלומר, רמז לו שיקריבו קורבנות וזוהי יתכפר להם. אמר לפניו: רבונו של עולם, תינה בזמן שבת המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? אמר לו: כבר תקנתי להם סדר הקורבנות, שכל זמן שהם קוראים בהם, מעלה אני עליהם כאילו מקריבים לפני קרבן, ואני מוחל להם על כל עוונותיהם. וכן אמרו בגמרא מנחות (קי ע"א) מאי דכתיב "זאת תורת החטאת", "וזאת תורת האשם"? כל העוסק בתורת חטאת, כאילו הקריב חטאת. וכל העוסק בתורת אשם, כאילו הקריב אשם. לכן גם אנחנו עכשיו קוראים את הפסוקים של קצירת העומר, ואת סדר הקרבנות העומר, ובאמירתנו זו, יעלה לרצון לפני השם יתברך, כאילו קצרנו את העומר והקרבנו את קרבן העומר במועדו, וזו בחינת "וינשלקם פרים שפתינו".

אחת הדוגמאות המפורסמות שהם סילפו בתורה, מובא בספר "מגיד מישרים" (פרשת ויקהל) שאמר המלאך המגיד למרן הבית יוסף, על הפסוק (שמות לה ב): "לא תבצרזו אש גלל משבתכם ביום השבת", אמר "ביום השבת" לומר לך, שדוקא ביום השבת עצמו הוא שאסור להדליק, אבל מותר להדליק מבעוד יום, ויהיה ממשך ודולק ומבעיר במשך כל יום השבת. ולאפוקי מהקראים שאין להם נו שדולק ביום השבת, אפילו לא מפני השבת, ועליהם נאמר (שמואל א ב ט): "ורשעים בחשך ידמו". ואוי למינים, שבכל מקום שפקרו, תשובתם בצידם. ע"ש.

ב. במוצאי יום טוב ראשון של פסח התחלנו לספור את העומר, והמנהג שלנו הספרדים לקרוא קודם לכן את הפסוקים של קצירת העומר, ואחר כך את סדר קצירת העומר המובא במשנה במסכת מנחות (סה ע"א). והטעם לזה על פי הגמרא בסנהדרין (קא ע"א): כל הקורא פסוק בזמנו, מביא טובה לעולם, שנאמר (משלי טו כג): "ודבר בעתו מה טוב". וכיוצא בזה דרשה הגמרא בעירובין (נד ע"א) על פסוק זה: "שמחה לאיש במענה פיו, ודבר בעתו מה טוב", אימתי שמחה לאיש במענה פיו, בזמן שדבר בעתו מה טוב. והיינו מתי יש שמחה לאדם? כאשר הוא אומר דבר בעתו, למשל, אדם יכול להכין שיעור יפה מפולפל עם קושיות ותירוצים שלא שמעתם אוזן מעולם בענייני הפסח, אם החמץ בטל בשישים או לא, אם הוא מותר בהנאה או לא וכו' וכו', אבל אם הוא יבוא וימסור את זה לציבור בימי החנוכה, הרי ברור שזה לא יעניין אף אחד, כי עם כל היופי וההדר שהכין לשיעור, זה לא ימשוך להם את האוזן בזמן כזה, הם עכשיו מבינים רק בענייני חנוכה, תדבר איתם על שמן זית למאור שלא ראוי לאכילה, האם ראוי להדלקה לכתחילה או לא, אימתי זמן ההדלקה, לכתחילה, תדבר איתם אם מברכים על לביבות וספינגים בתוך הסעודה. על אנטיכוס וכו', אין מה לעשות, עכשיו חנוכה לא פסח. אבל אם הוא יבוא בפסח, וימסור את אותם דברים, פתאום יראה שכולם יעשו אוזנם כאפרכסת לשמוע כל מילה ומילה, וישמחו על זה כשלל רב. זהו שאמר שלמה, אימתי "שמחה לאיש במענה פיו", כלומר מתי עיקר שמחתו של האיש המדבר? בזמן ש'דבר בעתו מה טוב'. לכן גם אנחנו קוראים בעיתוי הנכון את סדר קצירת והקרבנות קרבן העומר, לקיים מה שנאמר "ודבר בעתו מה טוב", וזוהו גם מביאים טובה לעולם.

אך לבד מזאת, יש בזה גם את הרעיון של הפסוק (יהושע יד א): "וינשלקם פרים שפתינו",

ג. והנה בגמרא במנחות שם אמרו, שרבן יוחנן בן זכאי ניטפל לצדוקים הרשעים הללו ואמר להם: שוטים שכמותכם, מנין לכם לפרש כן? ולא היה אחד מהם שהיה משיבו, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר: משה רבנו אוהב ישראל היה, ויודע שעצרת יום אחד הוא [ולא שבעה ימים כשאר החגים], לכן עמד ותקנה לאחר השבת, כדי שיהיו ישראל מתענגים שני ימים. קרא עליו רבן יוחנן מקרא זה (דברים א ב): "אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מִחֶרֶב דֶּרֶךְ הַר שְׁעִיר עַד קָדַשׁ בְּרִינֵי", הרי מהלך אחד עשר יום בלבד מחורב [שזה הר סיני שקיבלו שם את התורה], עד קדש ברנע שהיא סמוכה לארץ ישראל, ואם משה רבנו כל כך אוהב ישראל היה, למה עיכב אותם במדבר ארבעים שנה, שהיה מוליך אותם מיד לארץ ישראל באחד עשר יום בלבד? אמר לו: רבי, בכך אתה פוטרני? אמר לו רבי יוחנן: שוטה, ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם! כלומר, אני ככוונה דוחה אותך בקש, ואינני מחפש להביא לך ראיות לדברי, כי אתה עצמך אין לך ראייה לדבריך, ואילו לנו יש כמה וכמה ראיות, וכמו שהגמרא מביאה שם שני עמודים של לימודים מפסוקים, היכן רמזה התורה ש"מחרת השבת" היינו "מחרת הפסח" דוקא, ולא שבת בראשית.

מי בכלל מתייחס אליהם?

ג. ולכאורה יש להתבונן, מה בכלל צריכים חכמי ישראל ובראשם הנשיא רבן יוחנן בן זכאי להתייחס לרשעים הללו, נתאר לעצמנו שיבוא היום איזה משובש כמו לפיד או משוגע אחר, ויתחיל לפרש פירושים בתורה, וכי משהו נורמלי יתייחס אליו? וכי יבואו הרבנים לטעון טענות לפרוך את דבריו? והרי ברור שהרשעים הללו הם בכלל המינים והאפיקורסים, ואין להם חלק לעולם הבא, וכמו שאמרו בגמרא סנהדרין (טז ע"א): אפילו אמר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזירה שוה זו, הרי זה בכלל מה שנאמר (במדבר טו לא): "כִּי דָבַר ה' בְּזַהַר וְאֵת מִצְוֹתוֹ הִפֵּר, הַפְּרַת תְּפִירַת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא", והרי הם לא מאמינים בכלל בתורה שבעל פה, שהם כל לימודי חז"ל, ומה לנו להזדקק להם. והגמרא שמה מביאה עוד דיונים שהיו בינם לבין חכמים, בענין הקרבת קרבן התמיד, וחכמים עונים להם. ומי בכלל צריך את כל זה? למה לא לצפצף עליהם!?

לא נראו כלפיד וחבריו

ד. אלא יש לדעת שאלו הצדוקים הרשעים לא היו נראים כלפיד וחבריו, או כאיזה מלומד מסכן מאוניברסיטה פלונית או מפקולטה אלמונית, אלא הם היו מתחזים כתלמידי חכמים לכל דבר, והיה להם זקן ופיאות, ולכן היה חשש גדול שתהיה להם חלילה השפעה על הציבור. ועד היום יש לצערנו הרב משיירי השיירים של הפירות הבאושים שהם נטעו בעולם, הם הקראים המעטים באשדוד, ברמלה. לכן היו צריכים חז"ל להתייחס לדבריהם ולפרוץ אותם שכל דבריהם בטלים ומבוטלים, הבל ורעות רוח, הבל ואין בהם מועיל.³

ה. והנה לאחר שהאריכה הגמרא שם במנחות (טו ע"א) בכל הראיות ש"מחרת השבת", היינו מחרת יום טוב ראשון של פסח, הביאה את דברי אביי שאמר: "מצוה למימני יומי, ומצוה למימני שבועי". שכן מצאנו שהזכירה התורה ספירה בימים וספירה בשבועות, שנאמר: "עַד מִמְּחֶרֶת הַשַּׁבָּת הַשְּׂבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם", וכן: "שֶׁבַע שָׁבָעַת תִּסְפֹּר לָךְ". ומבואר שצריך לספור גם את הימים וגם את השבועות. רבנן דבי רב אשי, מנו יומי ומנו שבועי. אמרימר, מני יומי ולא מני שבועי, אמר: "זכר למקדש הוא". ופירש רש"י, שקסבר אמרימר האי מניינא דהשתא לאו חובה הוא, דהא ליכא עומר אלא זכר למקדש בעלמא הוא, הלכך ביומי סגי.

ו. ובאר מרן הכסף משנה (הלכות תמידין ומוספין פ"ז הכ"ד) שלפי רש"י גם אביי וגם רבנן דבי רב אשי סוברים שמנין הספירה הוא זכר למקדש בעלמא, שכיון שהתורה אמרה: "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמְּחֶרֶת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הַבְּיָאָכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפֶה", הוי אומר שמצות הספירה תלויה במצות הבאת העומר בבית המקדש, וכיון שהיום בעוונות אין לנו קרבן העומר, ממילא הספירה רק מדרבנן "זכר למקדש". אלא שעדין נחלקו, כשעושים זכר למקדש, האם צריך שהזכר יהיה ממש כמו בבית המקדש או לאו דוקא, רבנן דבי רב אשי סברי שצריך שיהיה הזכר בדיוק כמו בבית המקדש, לכן מנו גם ימים וגם שבועות. אבל אמרימר סבר שדי רק בימים, כי זה רק זכר. אבל מהרמב"ם שכתב שם, שמצות ספירת העומר נוהגת בכל מקום ובכל זמן. מבואר שגם כשחבר המקדש עדין מצות ספירת העומר מהתורה, לכן נראה שהוא מפרש שמחלוקתם האם הספירה בזמן הזה מהתורה או מדרבנן זכר למקדש, רבנן דבי רב אשי סוברים שהספירה מהתורה ממש, לכן היו סופרים ימים ושבועות כמבואר בפסוקים בתורה, ואילו אמרימר סבר "זכר למקדש", לכן לא היה סופר שבועות אלא ימים. ופסק הרמב"ם כדעת הרבים רבנן דבי רב אשי ולא כאמרימר. ומכל מקום גם להבנת הרמב"ם היה מקום לומר שמאביי שאמר שמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, אין הכרע שסובר שהספירה מהתורה דוקא, כי אפשר שדיבר על עיקר המצוה שהיתה בזמן בית המקדש מהתורה, שמצוה לספור ימים ושבועות, ולכן גם היום מצוה לספור ימים ושבועות, אף שזה מדרבנן זכר למקדש.

דעת הר"ז במחלוקת האמוראים

ז. גם מהר"ז בעל המאור (פסחים כח ע"א) נראה שבעצם הבנת מחלוקת האמוראים למד כהרמב"ם, שמחלוקתם היא האם ספירת העומר בזמן הזה מהתורה או מדרבנן זכר למקדש, רק שבכל זאת פוסקים כיחידאה הוא אמרימר שהספירה מדרבנן זכר למקדש, כיון שממה שהביא הגמרא את אמרימר בסוף, נראה שכן מסקנת הגמרא. וכמו שכתב: "כללו של דבר, אין לנו להחמיר בספירת העומר שאינו אלא לזכר בעלמא, והכין אסיקנא במנחות, דאמרימר מני יומי ולא מני שבועי, אמר זכר למקדש הוא. ואף על פי שאנו מונים ימים ושבועות

התורה רגילה לקרוא "שבתון". על כן נטפל אליהם רבן יוחנן ופרך דבריהם מכל וכל.

ומענין לענין באותו ענין, הסביר בזה מרן את הגמרא בברכות (טו ע"ב): כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה, מצננים לו אש של גיהנם, שנאמר (תהלים סח טו): "בְּפֶרֶשׁ שְׂדֵי מַלְכִים בַּהַ תְּשַׁלַּג בְּצַלְמוֹן", אל תקרי בְּפֶרֶשׁ אלא בְּפֶרֶשׁ, אל תקרי בצלמון אלא בצלמות. ופירש רש"י שה'מפרש' יפה את התיבות של קבלת עול מלכות שדי' ומפריד בין הדבקים, אז התורה ש'בה מלכים' מלוכו, תצנן את צל המוות בגיהנם. והקשה מרן, וכי איזה פרס זה שנותנים לאדם שדקדק בקריאת שמע, שמאחלים לו שיכל לגיהנם, וכשיהיה שמה יעשו לו טובה ויצננו לו את האש? אלא אומר הצ"ח, על פי הוזהר הקדוש (פסחים רכ ע"ב) שאפילו צדיקים גמורים לאחר פטירתם, יורדים לגיהנם, כדי לקחת משמה נשמות של רשעים הקשורים לנשמתם, שכבר סבלו די העונש שמגיע להם, אבל אין בכוחם לעלות מהגיהנם, כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. והנה מסכן הצדיק הזה שיורד לגיהנם, נתאר לעצמנו, שהרשע הזה נמצא בקומה 900 חדר 890 תנור 77 3, איזה חום אדיר, נורא ואיום, אם כן כמה אמור הצדיק לסבול בשביל להציל את הרשעים ההם ולהעלותם עמו, אבל אם זכה לדקדק בקריאת שמע, אז מצננים לו את האש של הגיהנם.

ובאר מרן, היכן זה רמז בפסוק שמצננים לצדיקים? ובאר על פי הכלל שאמרנו לעיל שאותיות סופיות "ו", יש להן משמעות של הקטנה, ואילו היה כאן מדובר על גיהנם ממש, היה צריך לומר "תְּשַׁלַּג בְּצַלְמוֹת", ומזה שאמר "בְּצַלְמוֹן", שמע מינה שמדובר בגיהנם קטן, דהיינו שהצדיקים רק עוברים דרך שם קודם שנכנסים לגן עדן. ודפח"ח.

³ אני זוכר שפעם מרן זצ"ל ביאר ביאור יפה בענין זה על פי הדקדוק. אם נתבונן, נראה שהתורה קוראת ליום שבת וליום כ"פור: "שבת" או "שבת שבתון", כמו שנאמר (שמות לא טו): "שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן קָדַשׁ לַה'", וכן בכיפור נאמר (ויקרא כג לב): "שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנְיַתְּם אֶת נַפְשֵׁיכֶם". אולם כשהתורה מדברת על יום טוב, בדרך כלל היא לא אומרת "שבת" אלא "שבתון" בלבד, כמו למשל בראש השנה, נאמר (ויקרא כג כד): "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׂבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבְּתוֹן", וכן בחוג הסוכות נאמר (ויקרא כג לו): "בַּיּוֹם הַרְּאִשׁוֹן שַׁבְּתוֹן, וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבְּתוֹן". ומה הטעם להבדל זה? כי ידוע בדקדוק שבדרך כלל אותיות סופיות "ו", יש להן משמעות של הקטנה, כמו 'אישון', למה קוראים לאישון של העין 'אישון', מלשון 'איש קטן', כל אחד שיעמוד מול המראה, יראה באישון שלו את עצמו בקטן. אז 'איש' זה גדול, ו'אישון' זה איש קטן. כמו כן, 'תפוז' זה תפוז רגיל גדול, אבל 'תפוזון', הוא תפוז קטן. וכך היא רגילות בדיבור של בני אדם להקטין כל דבר באותיות "ו", כמו: "לדחון", "תפוזון", וכו' על זה הדרך. וכן גם התורה כשמדברת על יום שבת שאסור בכל מלאכה, היא אומרת "שבת", דהיינו השבת הרגיל הגדול השלם. וכן יום כיפור שאסור בכל מלאכה, התורה קוראת לו "שבת", (ולמה פעמים נאמר גם "שבתון", עיין שבת קיד ע"ב, וימא עד ע"א), לא כן ביום טוב שהתורה אמרה (שמות יב טו): "כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם, אֶךְ אֲשֶׁר יֵאָמֵר לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדוּ יַעֲשֶׂה לָכֶם", נמצא שאינו אסור בעשיית כל מלאכה כמו בשבת, לכן לא קוראים אותו שבת ולא שבת שבתון אלא "שבתון" בלבד, דהיינו שבת קטנה. גם כאן שהתורה אמרה "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמְּחֶרֶת הַשַּׁבָּת", לולא שהיתה קבלה בידינו איש מפי איש עד משה רבנו, דהיינו מחרת יום טוב ראשון של פסח, היתה איזו הבנה שאולי זו שבת ממש, כי ליום טוב

[והרי בזמן הזה לא מהתורה], מנהג הוא בדינו". ומפורש שהבין שלמי שאומר שמונים ימים ושבעות, טעמו משום שהספירה מהתורה.

ברכת שהחינו

שלעולם סבירא ליה שספירת העומר מן התורה, רק כיון שלקושטא דמלתא לדעת רבים מהראשונים ספירת העומר מדרבנן, ואי אפשר להתעלם דרובא דרבנותא ניהו כמו שכתב הר"ן, לכן לא כתב בלשון הכרח 'קבלו דעתי': "חייבים לספור בצאת הכוכבים ולא לפני", אלא כתב בלשון עדינה, "והמדקדים סופרים בצאת הכוכבים, וכן ראוי לעשות", כלומר מביא את המציאות הקיימת, שרבים היו סופרים קודם צאת הכוכבים, כי כן דעת רוב הראשונים, רק שהמדקדים במעשיהם סופרים בצאת הכוכבים, וכן ראוי לעשות, כדי לחוש לדעות שהספירה מן התורה, וגם הוא עצמו הרשב"א בכללם.

ג. ואולי יש לדחות, שלעולם סבירא ליה לרשב"א שספירת העומר מדרבנן, ומה שאמר "והרי אותו יום הוא תשיעי ולא עשירי עד צאת הכוכבים", נקט לשון הגמרא בפסחים (ב ע"א): "והא קיימא לן דעד צאת הכוכבים ימא הוא", וכמו שהוכיחה הגמרא בברכות (ב ע"ב) ובמגילה (כ ע"ב) מהפסוקים בנחמיה (ד טו): "וְאֶנְחֵנוּ עֲשִׂים בְּמִלְאָכָה וְחֻצִים מִחֻצִים בְּרַמְחִים מְעֻלֹת הַשָּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים", ובפסוק שאחריו כתוב, "וְהָיוּ לָנוּ הַלְּיָלָה מְשֻׁמְרֵי יְהִיּוֹם מְלֵאכָה", ומפורש שכל זמן שהיו עושים במלאכה הוא יום גמור, והיינו עד צאת הכוכבים.⁴ אך זה עדין קצת קשה, שכיון שהרשב"א מדבר על מקרה מסוים ואומר: "ואיך יאמרו היום עשרה, והרי אותו יום תשיעי הוא ולא עשירי עד צאת הכוכבים", משמע שאין אפשרות לומר שזה עשירי כי עד צאת הכוכבים זה יום גמור, והרי אילו היה מדרבנן, עדיין יש מצב שזה עשירי, כי ספק דרבנן לקולא.

ד. אלא שעדיין יש הוכחות ברורות מתשובות אחרות של הרשב"א שסובר שספירת העומר מדרבנן, כמו שכתב (ח"א סימן קכו) שלא מברכים שהחינו על ספירת העומר, כי אין בו "זכר" לשום הנאה אלא לעוגמת נפשנו לחורבן בית מאווינו. וכמו שכתב הר"ה לעיל. וכתב עוד (ח"א סימן רפד), ועכשיו אף על פי שאין עומד ואין קרבן, תקנו חכמים לספור, מפני שאנו מצווים לעשות חג השבועות לאחר תשלום מספר השבעה שבועות, ותקנו עליה ברכה כמו בשאר מצוות דרבנן. ע"ש.

דעת מרן השלחן ערוך שספירת העומר מדרבנן

טו. ועל כל פנים, בודאי שמלשון מרן השלחן ערוך (סימן תפט ס"ב) שכתב כלשון הרשב"א: "והמדקדים אינם סופרים עד צאת הכוכבים, וכן ראוי לעשות", שפיר יש להוכיח שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, שהרי ה"שלחן ערוך" הוא ספר פסקי הלכות, ולא שייך לפרש מה שפירשנו לעיל (אות יב) בלשון הרשב"א. ופשוט.

טז. ולבד מזה, הרי מפורש הביא הבית יוסף את האבודרהם בשם הרמב"ם שאם מנה ולא בירך יצא, ולכן צריך להיזהר, מי ששואל אותו חברו כמה ימי הספירה? שיאמר לו אתמול היה כך וכך, שאם אומר לו היום כך וכך, נמצא שכבר מנה ואינו יכול לחזור ולמנות בברכה. ודוקא כשהגיע זמן הספירה, דהיינו בין השמשות, אבל אם שאל אותו מבעוד יום כמה יהיה לנו מהספירה זה הלילה? יכול לומר לו כך וכך הם, ואין בזה חשש. וכך פסק גם מרן בשו"ע (שם ס"ד): מי ששואל אותו חברו בבין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה, יאמר לו: אתמול היה כך וכך, שאם יאמר לו: היום כך וכך, אינו יכול לחזור ולמנות בברכה. אבל קודם בין השמשות, כיון שאין זמן ספירה אין בכך כלום. ומפורש שזמן הספירה מתחיל בבין השמשות. ואל תדחה לי, שאף למאן דאמר שספירת העומר מהתורה, לא יענה לחברו בבין השמשות "היום כך וכך", כי לאידך גיסא, שמא בין השמשות לילה ויצא ידי חובה. כי גם אם נאמר כן, הרי בדיעבד שטעה וענה לחברו, עדין יצטרך לחזור לברך ולספור, כי ספק דאורייתא לחומר, ושמא לא יצא ידי חובה, [וכמבואר מהראב"ה בדין הבא].

יז. עוד מוכח בבית יוסף (שם ס"ו) שספירת העומר דרבנן, ממה שהביא בשם הראב"ה במי שפתח ואמר, ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, על דעת לומר היום ארבעה ימים לעומר, ונזכר שטעה וסיים היום

ח. עוד כתב הר"ה (שם): אין מברכים "שהחינו" על ספירת העומר, כיון שבזמן הזה אין זה אלא זכר בעלמא. ועוד שלא מצינו ברכת זמן אלא בדבר שיש בו שום הנאה, כנטילת לולב שהוא בא לשמחה, ותקיעת שופר לזכרון בין ישראל לאביהם שבשמים, ומקרא מגילה דחס רחמנא עלן ופרקינן, ובפדיון הבן לפי שיצא בנו מספק נפל. אבל לספירת העומר, אין בו זכר לשום הנאה אלא לעוגמת נפשנו לחורבן בית מאווינו. ע"כ. והיינו שכיון ששונה ספירת העומר היום מזמן המקדש, כי אז היה גם קרבן העומר, ואילו היום אין לנו, לכן היום מצות ספירת העומר לא כל כך מרנינה את הלב, בוזרנו את ציון, בית קדשנו ותפארתנו, איכה חסרה קצירת העומר והקרבנות.

הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש

ט. וכיצא בזה כתבו התוספות (מגילה כ ע"ב) שאחר שמברכים על ספירת העומר, אומרים "יהי רצון שיבנה בית המקדש וכו'", ומאי שנא מתקיעת שופר ונטילת לולב שלא אומרים? "לפי שספירת העומר אינה אלא הזכרה עתה לבנין בית המקדש, אבל לשופר ולולב יש עשייה". והיינו כיון שבזמן המקדש היתה גם עשייה של קרבן העומר בנוסף לספירה, ועתה אין לנו, לכן אומרים "יהי רצון" שתחזור גם העשייה - הקרבן. לא כן בשופר ולולב, שאף שאין לנו לדמות את תקיעת השופר ונטילת הלולב שהיו במקדש למציאות של היום, ועל אחת כמה וכמה בנטילת הלולב, שהיתה שבעה ימים מהתורה, שנאמר (ויקרא כג ט): "וּשְׁמַחְתֶּם לַפְּנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׁבַעַת יָמִים", ואילו היום רק יום אחד מהתורה, בכל זאת אותה עשייה - נטילת לולב ותקיעת שופר שהיתה במקדש, ישנה גם היום, אותו שופר, אותו לולב אותם נענועים, נמצא שלא נרגש החיסרון כל כך, לכן לא אומרים אחריהם יהי רצון שיבנה בית המקדש.

דעת רוב הראשונים שספירת העומר מדרבנן

י. ועל כל פנים דעת רוב הפוסקים שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, כמו שכתבו התוספות במנחות (שם): "ונראה דבין השמשות שהוא ספק חשיכה, יכול לברך על העומר, ואין צריך להמתין עד שיהיה לילה ודאי, כיון שהוא ספיקא דרבנן". וכן כתב הרא"ש (סוף מסכת פסחים). והר"ן (פסחים כח ע"א) כתב, רוב המפרשים מסכימים שספירת העומר בזמן הזה שאין קרבן העומר אינה אלא מדרבנן בעלמא זכר למקדש. אבל אין זה נכון לספור בבין השמשות ולהכניס עצמו בספק לכתחילה.

בירור דעת הרשב"א

אם ספירת העומר מהתורה או מדרבנן

יא. והנה הרשב"א (ח"א סימן קנד) נשאל על ציבור שטעו ביום המעונן והתפללו ערבית מבעוד יום [בפלא המנחה] וברכו גם על ספירת העומר. שמן הדין אינם צריכים לחזור ולהתפלל ערבית משום טורח ציבור (כמבואר בגמרא ברכות כז ע"ב), אבל האם צריכים לחזור על ספירת העומר, כי הספירה היא דבר מועט ואין בה טורח ציבור, או שגם בזה יש טורח ציבור? וענה להם, שאפילו אם היה טורח ציבור בספירה, היו צריכים לחזור ולספור, כי איך יאמרו "היום עשרה ימים לעומר", והרי אותו יום תשיעי הוא ולא עשירי עד צאת הכוכבים! והמדקדים אינם סופרים, עד צאת הכוכבים. וכן ראוי לעשות. ע"כ. יב. ויש להתבונן, אילו הרשב"א היה סובר שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, אם כן קצת קשה למה מקשה בלשון זו, "והרי אותו יום הוא תשיעי ולא עשירי עד צאת הכוכבים", והרי כיון שספק דרבנן לקולא, כבר מהשקיעה תלינן לומר שהוא יום עשירי, ולא דוקא מצאת הכוכבים? ומה שכתב "והמדקדים אינם סופרים, עד צאת הכוכבים. וכן ראוי לעשות", שמשמע מלשון זו שאין זה מן הדין אלא רק דקדוק בעלמא, ולעולם ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן? אפשר לומר

⁴ שכל המחלוקת היא בגלל שאנחנו לא בקיאים מתי בדיוק יוצאים שלשה כוכבים, כמו שאמרו בגמרא שבת (לה ע"ב) לא כוכבים גדולים הנראים ביום, ולא כוכבים קטנים שאין נראים אלא בלילה, אלא שלשה כוכבים בינוניים.

⁴ ואם תקשה, אם כן מה כל המחלוקת של התנאים (שבת לד ע"ב) על זמן 'בין השמשות', שמשמע שיש זמן בין היום ללילה, שהוא ספק יום ספק לילה, והרי כאן אנו אומרים שעד צאת הכוכבים הוא יום גמור? כבר כתבו התוספות (פסחים שם),

חמשה ימים, כיון שיש ספק בדין דומה לזה בהלכות ברכות (ברכות יב ע"א), ממילא כאן שהספירה מהתורה, ספק דאורייתא לחומרא וצריך לחזור לברך ולספור. ע"ש. וכתב הבית יוסף: ולפי מה שכתבתי לעיל בשם הר"ן שרוב המפרשים מסכימים שספירת העומר עכשיו אינה אלא מדרבנן בעלמא, היא ספיקא במידי דרבנן ולקולא, ואינו חוזר ומברך. וכך פסק גם בשו"ע. ומפורש, שדעתו שספירת העומר דרבנן.

הריני בא לקיים מצות ספירת העומר

ית. לכן מרן זצ"ל היה רגיל להזהיר כל השנים שלא לומר בנוסח "לשם יחוד", "הריני בא לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה וספרתם לכם..." שכוון שלדעת רוב הראשונים ועל צבאם מרן השלחן ערוך, ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, איך יאמר נוסח שמשמעו שזה מהתורה. ואף אם ישמיט את המילים "כמו שכתוב בתורה וספרתם..." ויאמר רק "הריני בא לקיים מצות עשה של ספירת העומר", עדיין זה לא נכון כל כך, כי סתם שאומרים "מצות עשה" משמעותה מהתורה, כמבואר ברמב"ם בהרבה מקומות, וכשזה מדרבנן מדגישים "מדברי סופרים" או "מדבריהם". וכל שכן לפי מה שהגדיר הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ב ה"ט): כיצד עובר אדם על כל תוספי ובל תגרע? הרי שכתוב בתורה "לא תבשל גדי בחלב אמו", מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בהמה בין חיה, אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה. ואם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע, ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה, הרי זה מוסיף. ע"ש. נמצא שהאומר על מצוה דרבנן שהיא מן התורה, הרי הוא עובר על כל תוספי. ולמה לנו לומר נוסח כזה, שיכול חלילה להכשילנו בחשש כלשהו של איסור בל תוסיף מהתורה.

אף על פי שבאמת להלכה בשר חיה בחלב אינו אסור בבישול ואכילה אלא מדרבנן, וכמו שפסק הרמב"ם בעצמו (פ"ט מהלכות מאכלות אסורות ה"ד), עיין למרן הכסף משנה בהלכות ממרים מה שתיירץ בזה.

כיוצא בזה היה רגיל מרן זצ"ל לומר בשיעוריו, שכשאומרים "ויעבור", הנכון שלא למנות באצבעותיו את שלוש עשרה מידות של רחמים, כיון שיש בזה מחלוקת גדולה, והרבה שיטות נאמרו באופן חלוקת המידות, ומי אתה שתכריע בהנפת אצבעותיך בין גדולי עולם.

בסידור רב עמרם גאון כתב: מנהג בית רבנו בבבל שלאחר תפילת מנחה בשבת שונים אבות ופרק "קניין התורה". [זה פרק שהוסף מאוחר יותר על מסכת אבות, והתקבל כחלק מהמסכת, פרק שיש ואחרון]. והיום בבתי כנסת רבים, נוהגים לקרוא פרק אחד בכל שבת משבתות העומר לאחר תפילת מוסף של שבת. אך מה טוב ומה נעים שבלת להסתפק בקריאת המשניות בלבד, אלא ישתדלו להבינם, ובכך הדברים יחלחלו בנו יותר, כי זו מטרת הלימוד שנקבל מוסר דעת ויראת השם. וכבר כתב בשו"ת יביע אומר (ח"א סימן כו) שהלומד בגרסה בלבד, לא נחשב לו לימוד, שבקריאת דברי תורה בלי הבנה, לא מקיים מצות תלמוד תורה. (מגן אברהם, עמק הלכה, פני מבין, שמן ראש, מרן החיד"א ועוד). על כן, עצה טובה ללמוד בחוברת "פרקי אבות" עם פירושו "מאיר עיניים" רש"מחמת הלב" מסדרת החוברות "בהלכה ובאגדה", בשפה קלה ונעימה שילוב מעשיות המחזקים, וכבר רמזו בזה "לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה".

ומענין לענין באותו ענין, אני חייב לספר לכם משהו. לפני כ-20 שנה שמרן זצ"ל שלח אותנו לגור בעיר "כרמיאל" לזכות את הרבים, הגיע יהודי אחד יקר אצל רב העיר הגאון רבי אליהו מלכא שליט"א, והזמין אותנו עם כל אברכי הכולל לביתו שבמושב "אביבים", היות והאדמו"ר רבי אלעזר אבן ציון זצוק"ל מגיע אליו. סענו כל האברכים עם הרב, וזכינו להתפלל תפילת מנחה ולשמוע דרשה מפי קדשו של רבי אלעזר ב"הכנסת ספר תורה" שהכניס יהודי זה. לאחר שרבי אלעזר נכנס לבית, נכנסנו אצלו שלשה אברכים עם רב העיר, וכך עמד רבי אלעזר ודיבר כמעט דברי חיזוק, וסיפר על מר אביו בבא מאיר זצוק"ל [שתל"ת זכיתי אני הקטן לראות את זיו פניו, קודש קדשים]. שכשהיה הוא רבי אלעזר חוזר מהישיבה, היה לומד חברותא עם מר אביו גמרות קידושין, כתובות, יבמות, והוא עם הגמרא, ומר אביו הכל על פה, גם תוספותים על פה. ושאל אותו איך אתה זוכר כל כך? אמר לו בלשון זו: "חזרות, חזרות". פלא והפלא. וחזרוננו גם במעמד זה ששאל אותו אחד מחבריי, כבוד הרב איך אפשר להגיע לדרגות כאלו כל כך של קדושה וטהרה, וכי לא נלך לקנות במכולת, בסופר וכו', ולפעמים יש לצערנו רבי פצויות. אמר לו הרב, בודאי שצריך להשתדל, אבל לא רק זה, אלא לשמור גם על האוזניים והפה, שלא להיכשל חלילה בדיבורים אסורים בלשון הרע וכו'. ועוד דיבר במעלת הענוה על משה רבנו שזכה לכל המעלות הגדולות, בזכות מה שהתורה מעידה עליו (במדבר יב): "והאיש משה עניו מאד, מפל האדם אשר על פני האדמה".

והנה אני הקטן גם כן עמדתי שמה במעגל הקטן המיוחד הזה, והרגשתי הרגשה עילאית מיוחדת במינה, איך אני זוכה עתה לעמוד ככה קרוב על ידי רבי אלעזר קודש קדשים ולשמוע דברי תורה מפה קדשו. והנה פתאום הרגשתי איזו רוח טהרה

"הריני בא לקיים מצות קידוש על היין"

יט. וכיוצא בזה יש לשים לב בנוסח "לשם יחוד" שסידר הרב בן איש חי בקידוש של ליל שבת, ושם כתוב: "הריני בא לקיים מצות עשה מן התורה לקדש את השבת, ולקיים מצות עשה מדברי חכמים לקדש על היין", והרי לדעת רבים מהפוסקים כבר יצא ידי חובת קידוש מהתורה בתפילת ערבית, כשאמר "ברוך אתה ה' מקדש השבת", ואיך יאמר "הריני בא לקיים מצות עשה מן התורה לקדש את השבת". וכן לדעת כמה ראשונים (רש"י, רבנו חננאל, רבי שמואל הנגיד, הראב"ן, הרוקח, רבנו קלונימוס ועוד) הקידוש על היין הוא מהתורה, ואיך יאמר "הריני בא לקיים מצוה מדברי חכמים", לכן הנכון שיאמר "הריני בא לקיים מצות קידוש על היין", וכך לא יכנס למחלוקת.⁶ (עי' ה"ע ג עמ' לג. וחזו"ע שבת ב עמ' י)

פרקי אבות בין מנחה לערבית

כ. והנה לאור מה שהבאנו לעיל בשם הרשב"א, וכך פסק מרן בשלחן ערוך, שהמדקדים אינם סופרים עד צאת הכוכבים, וכן ראוי לעשות, וגם הר"ן כתב, שלא נכון לספור בבין השמשות ולהכניס עצמו בספק לכתחילה. אם כן בודאי שראוי לנו להשתדל ולספור את העומר מצאת הכוכבים. על כן גם בתי כנסיות שרגילים כל השנה להתפלל מנחה וערבית ברציפות, ישתדלו בימי העומר שיבוא תלמיד חכם וימסור להם דברי תורה בין מנחה לערבית, כדי להדר ולספור את העומר בצאת הכוכבים, ואולי בזכות זה ימשיכו כן לכל השנה לזכות את הציבור בשיעורים בהלכה ובאגדה, שמצוה גוררת מצוה. ומנהגו של מרן זצ"ל היה בימי העומר, למסור בין מנחה לערבית ב"פרקי אבות" מתובלים במעשיות ומשלים נפלאים, מתוקים מדבש ונופת צופים, ולחזק את העם בדברי מוסר והתעוררות ובמידות ישרות. כמובא בספרו "ענף עץ אבות", עיין שם ותרונה נחת גדולה עד מאוד.⁷

ממרום, והרשיתי לעצמי לומר לו איזה דבר תורה בהקשר למה שהזכיר על משה רבנו, ואמרת: כך: המשנה אומרת "משה קיבל תורה מסיני", ולכאורה מה זה "מסיני", היה צריך לומר "מהקב"ה" או "בסיני"? אלא תירצו שזכה לקבל את התורה מסיני, דהיינו מחמת שעשה עצמו כהר סיני, שהיה עניו ושפל. וכמו שאמרו חז"ל (מילה כט ע"א), שבשעת מתן תורה באו ההרים הגבוהים, הר תבור, הר כרמל, הר שן, וכל הר ביקש, עליו תינתן התורה, עלי תינתן התורה. יצאה בת קול ואמרה (ההלים סח יז): "לְמַה תִּרְצְדוּן הָרִים גְּבֻנִים, הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתוֹ", למה תרצו דין עם הר סיני, כולכם בעלי מומים אצל הר סיני, הר סיני עניו ואתם גאוותנים. ולכאורה יש להבין, היכן ראינו שר סיני עניו? הלא ברור הדבר שההרים הגבוהים יציעו את עצמם שעליהם תינתן התורה, מאחר ויש להם מה להציע, הם גבוהים מאוד, וזו היא כבודה של תורה שתינתן על הר גבוה ככל הידוע. לכן הר סיני ששתק, כי הוא יודע שהוא לא מתאים, כי הוא הנמוך ביותר, והיך תינתן התורה עליו? ונרחיב את השאלה במשל, נתאר שצאנו הרב הראשי אמור לנוסע בשבוע הבא לצרפת לזכות את הרבים, ויבואו עשירי צרפת ויתחילו לדון ביניהם, מי יזכה להסיע את הרב ברכבו משדה התעופה לאכסניה. מובן הדבר, שמפני הערכתם הגדולה לתורה, כל עשיר יציע את רכבו היותר חשוב ויותר משוכלל. בעל הוולוו יציע, ובעל הלימוזינה יציע, ובעל הוויאמווה וכן הלאה, כי זהו כבודה של תורה שהרב יסע ברכב היותר חשוב והיותר מהודר. אבל אם אחד העם שיש לו סובארו, סוסיטה או חיפושית, יציע את רכבו, הלא ללעג וקלס יחשב. ואם הוא ישתוק ולא יציע את רכבו, האם נוכיח מכאן שהוא עניו? בודאי שאל. פשוט, יש לו שכל. אם כן במתן תורה שר סיני שתק, לכאורה אין זה מעיד על ענוה, רק פשוט לא מתאים שיציע את עצמו מפני כבוד התורה.

אולם הענין הוא כך, נחזור למשל, אם בעל הסובארו מצרפת, ביקר כאן בארץ ישראל שבוע ימים קודם שאמור הרב הראשי להגיע אליהם, ויבוא לקבל את פני הרב, ויאמר לו הרב, יען כי שמעתי עליך שאתה ירא שמים, מזהה את הרבים וגומל חסדים טובים לעמו ישראל, כאות הוקרה לי אליך, בבואי אליכם בשבוע הבא אסע ברכב שלך. כמובן שישמח האיש מאוד על הזכות הגדולה שנפלה בחלקו. והנה בחזרתו לצרפת, כשישמע את העשירים מתדיינים ביניהם, מי יקח את הרב ברכבו, כאן כבר מובן, אם הוא יתערב בויוכח ויאמר להם: חֲבֵרָה, אין לכם מה לדון בנושא, כבר הבטיח לי הרב שהוא נוסע ברכבי. אך אם בכל זאת הוא ישתוק ולא יתערב עד אשר יפול דבר, לזה יקרא עניו, כי יש לו טענה בפיו ובכל זאת הוא שותק.

והנמשל, הלא זמן רב לפני מתן תורה, אמר לו הקב"ה למשה (שמות יב): "בְּהוֹצִיאֶךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הַקָּהָר הַזֶּה", נמצא שכבר הובטח להר סיני שעליו תינתן התורה, ובכל זאת כשההרים החלו בויוכח, וכל אחד אמר, עלי תינתן התורה, עלי תינתן התורה, יכול היה הר סיני להשתיקם ולומר להם, מה לכם להתדיין, כבר הבטיח לי הקב"ה: "הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתוֹ", אך הוא העדיף לשתוק, מכאן ראינו שהוא עניו, ולכך זכה שעליו דוקא תינתן התורה.

כל הדברים האלו זכיתי להרצות בפני מורנו ורבנו המלובן רבי אלעזר זצוק"ל, וזכורני שעמד כל זמן זה בשילוב ידים, והיה מנענע בראשו, ושמח בהם. וכשסיימתי את הדברים, אף שאל אותי שאלה על זה, והיתה ממש שמחה גדולה. וזכינו להרגיש באותה שעה עונג רוחני נורא ונשגב, גן עדן בעולם הזה, בבחינת "לחזות בנועם ה', ולבקר בהיכלו".